

Krzysztof Ratajczak

ORCID 0000-0002-1298-986X

Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Studia uniwersyteckie książąt z dynastii piastowskiej w XIII–XVII wieku

University studies of princes from the Piast dynasty from the 13th to the 17th century

For many centuries, the Piast dynasty maintained wide contacts with the ruling courts of Europe. The representatives of the Piast dynasty had many opportunities to gain social and foreign language skills but also to participate in organised forms of education. The Piasts' education was complemented by scientific trips, undertaken by numerous princes in such form as pilgrimages and crusades. The aim of the paper is to present a group of descendants of Mieszko I and Doubravka of Bohemia, living in the period from the 10th to the beginning of the 17th century, who started their careers at European universities. With time and with the intellectual development of Europe, the model of educating princes and kings became a permanent part of the model of schooling, which was associated with the increasing number of stays of the Piasts at European universities.

Keywords: Piast dynasty, medieval period, universities, education

Słowa kluczowe: dynastia piastowska, średniowiecze, uniwersytety, edukacja

Wstęp

Stopniowo, w trakcie wieków średnich, zmieniał się stosunek europejskiej arystokracji do kwestii kształcenia – o ile wcześniej kluczowe były sprawności militarne, o tyle w późniejszym okresie pojawiło się zainteresowanie przymiotami intelektualnymi. Działo się to także pod wpływem ówczesnych uczonych. Około 1059 r. Jan z Salisbury pisał w *Policraticus*, że król powinien być zdolny do czytania prawa, a dzieci królewskie winny otrzymać wykształcenie w zakresie kultury literackiej¹. W XII w. zdarzali się już *miles litteratus*, a obok nauki łaciny, bardzo trudnej

---

¹ John of Salisbury, *Policraticus*, Cambridge University Press, Cambridge 1990. Zob. N. Orme, *Lay literacy in England (1100–1300)*, [w] *England and Germany in the High Middle Ages: In Honour of Karl J. Leyser*, ed. A. Haverkamp, H. Vollrath, Oxford University Press, Oxford 1996, s. 38 i n.

dla mówiących częściej po francusku, niemiecku, czy angielsku rycerzy, zaczęła rozwijać się literatura rycerska w językach narodowych. Wśród twórców liryki rycersko-dworskiej coraz częściej pojawiali się książęta, a jednym z pierwszych trubadurów był Wilhelm IX Akwitański. Edukacja europejskich arystokratów odbywała się przede wszystkim w ich siedzibach, a prowadzona była z reguły przez duchownych, pełniących jednocześnie posługi kancelaryjne. Na zachodzie Europy tradycja królewskiego patronatu nad kształceniem młodzieży męskiej sięga czasów Karola Wielkiego². Władca ten stał się wzorcem osobowym, naśladowanym przez wielu monarchów³. Podobnie jak Karol w początkach IX w. wspierał szkoły klasztorne i katedralne, europejscy monarchowie w XII i XIII w. angażowali się w tworzenie oraz wzmacnianie uniwersytetów – tak czynili cesarz Fryderyk Barbarossa, który w 1158 r. uznał w Bolonii *universitas scholarium*, król Anglii Henryk II przyznając w 1170 r. przywileje korporacji uniwersyteckiej w Oksfordzie, król Francji Filip August nadając w 1200 r. przywilej Uniwersytetowi Paryskiemu. Stopniowo pojawiły się także monarsze fundacje uniwersyteckie – zapoczątkował je cesarz Fryderyk II Hohenstauff, fundując uczelnię w Neapolu w 1224 r., król Kastylii i Leonu Alfons VIII tworząc Uniwersytet w Palencji w latach 1212–1239⁴, a także Kazimierz III Wielki kładąc podwaliny pod Akademię Krakowską w 1364 r. W późnym średniowieczu pojawiały się głosy wręcz żądające od władców solidnego wykształcenia. Uważano, że całość sztuki rządzenia państwem, prowadzenia wojen, szanowania prawa i przestrzegania sprawiedliwości może panujący nauczyć się poprzez lekturę książek. Takie opinie głosili także polscy uczeni, czego znakomitym przykładem są mowy Bartłomieja z Jasła, który w latach dziewięćdziesiątych XIV w., w związku z zabiegami o odnowienie Akademii Krakowskiej, często eksponował rolę mądrości władcy w trudnym dziele rządzenia państwem. Opierając się tak na tekstach starożytnych autorów, jak i na opiniach współczesnych, stwier-

² Warto zacytować w tym miejscu jedno z zarządzeń Karola Wielkiego: *Et ut scole legentium puerorum sciant psalmos, notas, cantus, computum, grammaticam, per singula episcopia vel monasteria, et libros catholicos bene emendare, quia saepe iam bene aliqui Deum rogare cupiunt, sed propter inemandatos libros male regant; et pueros vestros non sinite eos vel legendo, vel scribendo corrumpere. Et si opus est evangelium, psalterium et missalem scribere, perfectae aetates hominum scribant, cum omni diligentia.* Zob. *CVII De schola puerorum, Karolus rex*, [w] *Collectio canonum in V libris (lib. I–III)*, cura et studio M. Fornasari, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, t. 6, Brepols, Turnhout 1970, s. 81.

³ Szerzej zob. W. Falkowski, *Wielki Król. Ideologiczne podstawy władzy Karola Wielkiego*, Fundacja Centrum Badań Historycznych, Warszawa 2011, s. 194 i n.

⁴ H. Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, vol. 2, part 1 *Italy, Spain, France, Germany, Scotland*, Cambridge University Press, Cambridge 2010 [reedycja wydania z 1995], s. 22 i n, 67–69. Uczelnia ta okazała się tworem krótkotrwałym, większą sławą cieszyła się uczelnia w Salamance, utworzona w 1218 r.

dzał, że sprawowanie władzy przysługuje tylko ludziom wykształconym, zaś niewykształceni muszą jej podlegać. Tylko władca wykształcony może w pełni pojąć tajniki sprawowania władzy⁵.

Piastowie czerpali obficie wzorce postępowania za sprawą rozlicznych kontaktów z dworami europejskimi⁶. Spoglądając na sylwetki poszczególnych władców polskich, widać wyraźnie ewolucję ich stosunku do słowa pisanego i edukacji. Książę Mieszko I miał okazję poznać atmosferę intelektualną renesansu ottońskiego, w tej kulturze wzrastał jego syn, książę Bolesław⁷, który jak wiemy, co prawda będąc niepiśmiennym, znał łacińskie kanony i w tym języku rozmawiał z hierarchami, nie miał też problemów, by rozmawiać z niemiecką arystokracją w jej rodzimym języku⁸. Rzecz jednak znamienita, w oczach Anonima tzw. Galla literackie wykształcenie jego syna, Mieszka II, tak wychwalane przez Matyldę lotaryńską, było traktowane raczej w kategoriach słabości, odciągającej władcę od kluczowych aspektów jego działalności⁹. Matylda podkreślała, że król znał, oprócz łaciny, także grekę¹⁰. Jeszcze wielkopolski książę Przemysł zmuszony był ukrywać zamiłowanie do samodzielnej lektury łacińskich ksiąg przed swym otoczeniem, jako że od księcia oczekiwano przede wszystkim

⁵ K. Ożóg, *Król w refleksji uczonych polskich XV wieku*, [w] *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Societas Vistulana, Kraków 2006, s. 25 i n.

⁶ K. Ratajczak, *Między Wschodem a Zachodem – kontakty kulturalne dynastii piastowskiej*, [w] *Tradycja łacińska i bizantyjska wobec idei jedności europejskiej*, red. A.W. Mikołajczak, M. Walczak –Mikołajczykowa, Collegium Europaeum Gnesnense, Gniezno 2003, s. 62–85.

⁷ Późniejszy król został na Wielkanoc 973 r., w wieku 7 lat, wysłany w roli zakładnika do Kwe-dlinburga na dwór cesarski. Być może kształcił się w szkole katedralnej w Magdeburgu, wraz z Wojciechem i Radzikiem Sławnikowicami.

⁸ Najnowszy stan badań na temat pierwszego króla Polski zob. P. Urbańczyk, *Bolesław Chrobry – lew ryczący*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2017.

⁹ Gall co prawda stwierdzał: „Ten zaś Mieszko był zacnym rycerzem, wiele też dokonał dzieł rycerskich, których wyliczanie za długo by trwało”, zaraz jednak dodał: „lecz nie oznaczał się już tak jak ojciec ani zaletami żywota, ani obyczajów, ani też bogactwami”. Cyt. wg wydania Gall Anonim, *Kronika polska*, oprac. R. Grodecki, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003, s. 40.

¹⁰ *List Matyldy do Mieszka II*, wyd. A. Bielowski, Monumenta Poloniae Historica [MPH], t. 1, nakład własny, Lwów 1884, s. 323: *Quis in laudem dei totidem coadunavit linguas? Cum in propria et in latina deum digne venerari posses grecam superaddere malusti*. Zob. B. Bolz, *Księga obrzędów dla króla Mieszka II (około 1025)*. Düsseldorf, Universitätsbibliothek, C.91, „Studia Źródłoznawcze” 1983, t. 28, s. 163–172; *Kodeks Matyldy. Księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi*, oprac. B. Kürbis, Monumenta Sacra Polonorum, t. 1, PAU, Kraków 2000. Komentarz do cytowanego zdania, *ibidem*, s. 80. Wydawczyni przypuszczała, że „Mieszko mógł pobierać nauki katechetyczne u Radzima-Gaudentego, wyuczyć się psalterza i uczestniczenia w liturgii mszalnej nie tylko po łacinie”. *Ibidem*, s. 81.

cnót rycerskich¹¹. Wiemy, że Przemysł potrafił biegle posługiwać się łaciną w mowie. Rycerskie czyny sławiły kroniki dynastyczne, u Galla widzimy opisy zwycięskich, młodzieńczych czynów Bolesława III Krzywoustego¹² i nawet jeśli waleczny młodzieniec pobierał jakieś nauki szkolne, to nie odgrywały one w jego życiu większej roli. Mistrz Wincenty tzw. Kadłubek słaWił z kolei Leszka Białego, który od najmłodszych lat „rwał się do władania bronią”¹³. Młodzi Piastowie w XIII w. z zamiłowaniem brali udział w polowaniach, turniejach rycerskich – jeden z pierwszych turniejów na ziemiach polskich urządzono 24 lutego 1243 r.

Coraz częściej jednak książęta piastowscy legitymowali się znajomością szkolnych umiejętności, na czele z łaciną. Dowodnie łacinę znali świadkowie w procesie polsko-krzyżackim z 1339 r., książę gniewkowski Kazimierz i inowrocławski Leszek¹⁴. Początkowo wydaje się, że na naukę kierowano tych książęcych potomków, których przyszłość widziano w stanie duchownym, czego doskonałym przykładem mogą być losy Bezpryma, pierworodnego syna Bolesława Chrobrego, a w pewnej mierze także i młodszego o dwa pokolenia Piasta – Kazimierza Odnowiciela, który kształcony najpierw w kraju, kontynuował naukę w jednym z klasztorów¹⁵. Bezprym prawdopodobnie w początku 1001 r.

¹¹ *Kronika wielkopolska*, tłum. K. Abgarowicz, PWN, Warszawa 1965, s. 257. Zob. J. Krzyżaniakowa, *Ostatni Piastowie wielkopolscy – próba oceny*, [w] *Przemysłowie wielkopolscy. Od księcia dzielnicowego do króla Polski*, red. H. Kóčka-Krenz, Wydawnictwo Miejskie, Poznań 2008, s. 95. Zob. też J. Dowiat, *Kształcenie umysłowe synów książęcych i możnowładczych w Polsce i niektórych krajach sąsiednich w X–XII w.*, [w] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, red. *idem*, PWN, Warszawa 1972, s. 79–90. Wiemy, że Przemysł biegle mówił po łacinie. W *Księżce Henrykowskiej* znalazła się informacja, że „brat Piotr, piwniczny tego klasztoru, zawsze z nim rozmawiał po łacinie”. *Księga Henrykowska*, tłum. R. Grodecki, Instytut Zachodni, Poznań–Wrocław 1949, księga 1, 10: *Sed sciendum, quod idem dominus dux Premislo fuit in diebus suis huic clauastro valde propicius et errat quodammodo litteratus, unde frater Petrus cellararius huius claustru latine semper secum conferebat*, s. 303.

¹² Szerzej zob. J. Banaszkiewicz, *Młodzieńcze gesta Bolesława Krzywoustego, czyli jak zostaje się prawdziwym rycerzem i władcą*, [w] *Theatrum ceremoniale na dworze księżąt i królów polskich*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 1999, s. 11–29 oraz przedruk tego artykułu [w] *idem*, *Takie sobie średniowieczne bajeczki*, Avalon, Kraków 2013, s. 505–539. Zob. też na temat rycerskich czynów Mieszka I: *idem*, „Podanie bohaterskie” o Mieszku I zanotowane w *Kronice Galla Anonima (I, 4)*, [w] *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. T. Jasiński, T. Jurek, J.M. Piskorski, Wydawnictwo PTPN, Poznań 1997, s. 35–45.

¹³ B.W. Brzustowicz, *Realia kultury rycersko-dworskiej w Kronice Mistrza Wincentego*, [w] *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, red. A. Dąbrówka, W. Wojtowicz, Instytut Badań Literackich PAN, Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”, Warszawa 2009, s. 384 i n.

¹⁴ J. Bieniak, „Litterati” świeccy w procesie warszawskim z 1339 roku, [w] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, PWN, Warszawa 1976, s. 97–106.

¹⁵ Np. *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 3, Akademia Umiejętności, Lwów 1878, s. 64: *Mater tamen Kasimirum exulem per – em litteris applicavit, qui demum sufficienter instructus*

wstąpił do eremu w Pereum. Co do mniszego epizodu w życiu Kazimierza toczy się natomiast w historiografii dyskusja¹⁶. Nie ulega jednak wątpliwości, że syn Mieszka II i Rychczy zdobył literackie wykształcenie, co wcale jednak nie musiało oznaczać, że jako chłopiec został przez rodziców przeznaczony do stanu duchownego. Sam Mieszko II, o czym już wspomniano, otrzymał staranne wykształcenie. Gall Anonim informuje, że starszy syn Władysława Hermana, Zbigniew, został wysłany przez ojca na naukę do Krakowa¹⁷, ewidentnie w celu przygotowania do stanu duchownego. Mniej jest pewne natomiast, czy umiejętności szkolne przyswoił jego młodszy brat Bolesław¹⁸. W XIII w. książęta pia-

iuvenis. Hic quidem dudum a matre sua studiis literarum traditus, et his competenter instructus – et sub habitu sancti Benedicti, deo militare cepit. Według nowej edycji: *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, Monumenta Poloniae Historica. Series Nova [MPH SN], t. 12, PAU, Kraków 1996, s. 13: *Hic quidem dudum a matre sua studiis literarum traditus et hiis competenter instructus cum iam esset iuvenis robustus, ex Almania in Galynas transiens et ut supradictum Cluniacum veniens sancta converione monachorum ibidem Deo famulancium electus et Spiritu Dei inflamatus vitam mutavit et sub habitu sancti Benedicti Deo militare cepit.* Dokładniejszą lokalizację owego klasztoru podaje *Rocznik mazowiecki*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 3, s. 203: *Kazymirus – monachus de ordine beati Benedicti in monasterio Cluniacensi, in regno Francorum efficitur.* Z kolei *Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, MPH SN, t. 5, PAU, Kraków 1978, s. 45 podaje: *1026 Kazimirus traditur ad discendum.* Z nowszej literatury na ten temat zob. K. Drózd, *O wykształceniu i rzekomym mnichostwie Kazimierza Odnowiciela*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 1999, t. 1, s. 64–74; *eadem*, *Kazimierz Odnowiciel. Polska w okresie upadku i odbudowy*, Templum, Wodzisław Śląski 2009. Por. I. Stembrowicz, *Podanie o Kazimierzu Mnichu w polskim dziejopisarstwie do końca XIV w.*, [w] *Symboliczne i realne podstawy społecznej w średniowieczu*, red. S. Gawlas, P. Żmudzki, Wydawnictwa UW, Warszawa 2017, s. 220–282.

¹⁶ Na temat Bezpryma ostatnio zob. B. Śliwiński, *Bezprym, pierworodny syn pierwszego króla Polski (986–zima/wiosna 1032)*, Avalon, Kraków 2014, s. 55 i n. Tu także przegląd badań. Autor ten konstatuje „wszelkie dywagacje o wykształceniu Bezpryma lepiej zawiesić, niż coś bardziej jednoznacznie wnioskować”. *Ibidem*, s. 117.

¹⁷ Tezę, że Zbigniew jeszcze podczas pobytu w Krakowie uzyskał wyższe święcenia kapłańskie, „gdyż w przeciwnym razie trudno wytłumaczyć sobie jego późniejszy prawie pięcioletni pobyt w klasztorze żeńskim w Saksonii”, ogłosił jeszcze w 1939 r. K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, Universitas, Kraków 2010, s. 25. Zapewne było to opactwo w Kwedlinburgu. Znamienne jest to, że odebrane przez Zbigniewa wykształcenie literackie bywało obiektem kpin. Zob. A. Krawiec, *Król bez korony. Władysław I Herman, książę polski*, PWN, Warszawa 2014, s. 140.

¹⁸ Anonim tzw. Gall, *Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Maleczyński, MPH SN, t. 2, PAU, Kraków 1952, lib. II, cap. 4, s. 68. Por. S. Rosik, *Bolesław Krzywousty*, Chronicon, Wrocław 2013, s. 46. Jak podkreśla S. Rosik, zanim czternastoletniemu wówczas Zbigniewowi nałożono strój duchowny i wygolono tonsurę, zdążył młody książę poczuć dumę z noszenia rycerskiego pasa i ostróg. Kwestia zdobycia przez Bolesława Krzywoustego wykształcenia nie jest jasna. Zob. S. Rosik, *Bolesław Krzywousty*, s. 75–83. Zdaniem Rosika zapewne książę nie potrafił czytać i pisać, co nie znaczy, że nie miał kontaktu z piśmienną kulturą łacińską. K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, s. 26 stwierdza: „z pewnością nie miał wykształcenia literackiego. Brakuje wiadomości, by kiedykolwiek przejawiał zainteresowanie sprawami pisania, czytania”.

stowscy, podobnie jak europejscy arystokraci, żywo uczestniczyli w kulturze rycersko-dworskiej, chwyтали też za pióro. Zachowała się, przynajmniej fragmentarycznie, poezja autorstwa księcia śląskiego Henryka IV Probusa¹⁹. Książę ten miał szerokie horyzonty intelektualne – jego nauczycielem w Pradze był znawca retoryki Henryk z Izerni, natomiast obyczajów dworskich nabierał u boku króla czeskiego Przemysła Ottokara. Henryk IV Probus (1257–1290), syn księcia wrocławskiego Henryka III Białego i Judyty mazowieckiej, wychowywał się na dworze czeskim, a jego opiekunem był sam król Przemysław Ottokar II. To w Pradze Probus nabył biegłość w posługiwaniu się językiem górnoniemieckim, który pełnił w ówczesnej Europie Środkowej rolę języka dworskiego i literackiego²⁰. Śląski książę był także znakomitym rycerzem turniejowym²¹.

W trakcie XIII w. właściwie normą stało się, że młodzi książęta przy boku wykształconych duchownych, określanych mianem *pedagogus* lub *nutritor* otrzymywali lekcje pisania i czytania. Dobrym przykładem może tu być książę mazowiecki Siemowit I (ok. 1215–1262), syn Konrada I i Agafii, który odebrał podstawy łaciny od swego wychowawcy Biżeja²². Na marginesie można tu dodać, że ich siostry wykazywały z reguły większą gorliwość do nauki i najczęściej to książęce matki i żony były lepiej wykształcone niż ich ojcowie i bracia²³. Wiemy także, że urodzony w 1202 r. książę Władysław Laskonogi posiadał w młodości rudymenty sztuki pisania i czytania, wpojono mu również zasady dworskiej ogłady towarzyskiej²⁴. Wykształcenie w szkole kolegiackiej w Głogowie zdobyli synowie księcia Konrada I, który sam w młodości przez kilka lat studiował w Paryżu: Konrad, Henryk i Przemek. Ich nauczycielem był zapewne scholastyk Mikołaj, a jednocześnie kanclerz książęcy²⁵. Nauczycielem księcia wrocławskiego Henryka III był magister Walter²⁶.

¹⁹ Jeden z jego utworów zamieścił Z. Zielonka, *Henryk Prawy*, wyd. 2 popr., Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2015, s. 21 i n.

²⁰ *Ibidem*, s. 34.

²¹ Wizerunek księcia Henryka IV Probusa przedstawiony został w datowanym na początek XIV w. „Kodeksie Manesse” jako zwyczajny turnieju. M. Głosek, *Wizerunek księcia brzeskiego w uroczystym stroju rycerskim z Herbarza Złotego Runa*, „Studia Źródłoznawcze” 1983, t. 28, s. 187.

²² M. Rukat, *Siemowit I Mazowiecki. Książę trudnego pogranicza (ok. 1215–23 czerwca 1262)*, Avalon, Kraków 2018; J. Grabowski, *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Avalon, Kraków 2019, s. 40.

²³ Szerzej zob. K. Ratajczak, *Edukacja kobiet w kręgu dynastii piastowskiej w średniowieczu*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005, *passim*.

²⁴ M. Przybył, *Władysław Laskonogi, książę wielkopolski (1202–1231)*, Wydawnictwo WBP, Poznań 1998, s. 17.

²⁵ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Wydawnictwo PTPN, Poznań 1993, s. 8.

²⁶ *Codex diplomaticus Silesiae. Regesten zur Schlesischen gestlichte*, t. 7/2 Bis zum Jahre 1280, nr 895, C. Grünhagen, Breslau 1875, s. 47: *primus scholaris noster magister Walther*.

Poczynając od XIII w., Polacy coraz częściej wyjeżdżali na studia i zdobywali stopnie naukowe. W przeważającej większości byli to ludzie Kościoła, ale rosła także liczba mieszczan, dla których zdobycie uniwersyteckiego wykształcenia było ważnym krokiem w karierze²⁷. Przełomem w tym zakresie było założenie Akademii Krakowskiej. W XV w. mury krakowskiej uczelni opuściło ok. 11–12 tys. absolwentów. Wielu dobrze wykształconych ludzi znajdowało pracę w środowisku dworskim, w oczywisty sposób wpływając na stosunek do edukacji piastowskich władców.

Studia uniwersyteckie Piastów

Z uwagi na stosunkowo najszerze międzynarodowe obycie książąt śląskich nie może dziwić fakt, że to właśnie synowie władców tej dzielnicy najczęściej wysyłani byli na studia uniwersyteckie. Prawdziwym „światowcem” był Bolesław Wysoki (1127–1201), który wychowany w Krakowie, znalazł się wraz z rodzicami – Władysławem II Wygnańcem i księżną Agnieszką – w niemieckim Altenbergu, a następnie miał okazję wziąć udział wprawie krzyżowej do Ziemi Świętej i po drodze poznał Węgry, Serbię, Grecję i Konstantynopol. Dwukrotnie wyprawił się do Włoch w orszaku cesarza Fryderyka Barbarossy; jest wielce prawdopodobne, że figuruje w cesarskim przywileju dla Uniwersytetu Bolońskiego z 1158 r.²⁸ Zapoczątkowane wówczas kontakty z arystokracją cesarstwa były kontynuowane przez książąt wrocławskich, szczególnie przez Henryka Brodatego i jego syna Henryka II Pobożnego. Niezwykle jest, że aż dwóch synów poległego pod Legnicą księcia wrocławskiego było pierwszymi studentami dynastycznego pochodzenia z Polski. Absolwentem uniwersytetów Paryskiego, Bolońskiego i Padewskiego był książę wrocławski Władysław (1237–1270), syn Henryka II Pobożnego i Anny czeskiej²⁹. W Padwie miał okazję słuchać wykładów mistrza Witelona ze Śląska³⁰. Co ciekawe, Witelona, absolwent Uniwersytetu Paryskiego, słuchacz m.in. Tomasza z Akwinu i Sigera z Brabantu, wysłany został ok. 1262 r. do Padwy jako preceptor księcia Władysława³¹. Młody książę cieszył się

²⁷ Szerzej zob. E. Potkowski, *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1984, *passim*.

²⁸ B. Zientara, *Bolesław Wysoki. Tulacz, repatriant, malkontent*, Avalon, Kraków 2008, s. 44.

²⁹ J. Mularczyk, *Władysław książę Śląska, arcybiskup Salzburga (1237–1270)*, „Śląski Labirynt Krajoznawczy” 1994, z. 6, s. 27–39.

³⁰ O Witelonie zob. *Witelo – matematyk, fizyk, filozof*, red. J. Trznadlewski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979.

³¹ J. Burchardt, *Relacje między księciem Włodzisławem a Witelonem*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2006, t. 15–16, s. 159–167.

tam opinią człowieka pełnego wszelkich cnót, miłosierdzia i czystości³². Wyjazd na studia inspirowany był przez księżną Annę, a wydaje się, że księciu od początku pisana była kariera kościelna, podobnie jak jego bratu, Konradowi. W wieku 10 lat książę rozpoczął naukę we wrocławskiej szkole katedralnej, w której spędził siedem lat (1247–1254); tam też poznał Witelona. Na wydziale sztuk wyzwolonych Uniwersytetu Paryskiego przebywał w latach 1254–1257, natomiast na akademii padewskiej Piast studiował prawo kanoniczne, geometrię, a być może także i optykę, w której specjalizował się Witelon³³. Ukoronowaniem jego kariery była godność arcybiskupa Salzburga, wcześniej (od 1256 r.) był proboszczem wyszehradzkim, z czym związany był urząd kanclerski w Czechach. Świecenia kapłańskie otrzymał 11 czerwca 1267 r., a sakrę biskupią następnego dnia³⁴. Jako arcybiskup Salzburga objął 3 grudnia 1266 r. rządy w dzielnicy wrocławskiej, a tytuł księcia panującego miał dla niego bardzo duże znaczenie³⁵. Po śmierci biskupa wrocławskiego Tomasza I w 1268 r. został administratorem biskupstwa wrocławskiego, skupiając w swym ręku władzę świecką i duchowną³⁶. W tym samym mniej więcej czasie jego brat, książę Konrad I głogowski (ok. 1230–1274), syn Henryka II Pobożnego i Anny czeskiej, podjął studia w Paryżu, gdzie spędził kilka lat³⁷. Fakt ten związany był z zaplanowaną dla niego karierą duchowną³⁸. Po tragicznej śmierci ojca w bitwie legnickiej zdecydował się na powrót

³² A. Jureczko, *Henryk III Biały książę wrocławski (1247–1266)*, Avalon, Kraków 2007, s. 43.

³³ Stan badań na temat Uniwersytetu w Padwie omawia D. de la Croix, M. Vitale, *Scholars and literati at the University of Padua (1222–1800)*, „Repertorium Eruditorum Totius Europae” 2021, t. 33, nr 3, s. 33–42.

³⁴ Trzeba dodać, że Władysław, korzystając z poparcia króla Czech Przemysła Ottokara, uzyskał biskupstwo w Passawie. Ponieważ nie miał on wymaganego wieku ani przewidzianych święceń kapłańskich, książę udał się do Rzymu, gdzie ostatecznie papież Klemens IV mianował go arcybiskupem salzburskim, a biskupstwo passawskie dostało się w ręce wychowawcy Władysława, proboszcza z Wrocławia, Piotra. Konsekracja odbyła się 12 czerwca, ponieważ w dniu święceń kapłańskich, poprzedniego dnia, książę nie miał jeszcze wymaganych prawem kanonicznym 30 lat. K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1 *Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1973, s. 130; A. Jureczko, *op. cit.*, s. 105. Zob. też J. Mandziuk, *Biskupi pochodzący ze Śląska*, „Saeculum Christianum” 2008, t. 15, nr 1, s. 29–55.

³⁵ T. Sadowski, *Poczet książąt Wrocławia*, Rzecka, Wrocław 1999, s. 105.

³⁶ Władysław posiadał paliusz metropolity, otrzymany w Rzymie w grudniu 1267 r. z prawem używania go przy specjalnych okazjach, także we Wrocławiu. Warto dodać, że książę-arcybiskup wziął udział w procesie kanonizacyjnym św. Jadwigi. Zmarł w Salzburgu 24 lub 27.04.1270 r. i został pochowany w tamtejszej katedrze. K. Dola, *Piastowie śląscy na europejskich stolicach biskupich*, [w] *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*, red. A. Barciak, Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris – Instytut Górnośląski, Katowice 2007, s. 183.

³⁷ *Kronika książąt polskich*, oprac. Z. Węclewski, MPH, t. 3, PWN, Warszawa 1961, s. 493–494.

³⁸ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Wydawnictwo PTPN, Poznań 1993, s. 6.

do Polski³⁹. Zrezygnował wówczas z kariery duchownej (otrzymał nominację na biskupa Passawy) i ożenił się w 1249 r. z siostrą księcia wielkopolskiego Przemysła, Salomeą, stając się twórcą księstwa głogowskiego⁴⁰. Podobne były dzieje jego syna, Konrada II Garbatego (ok. 1260–1304). Z uwagi na swoją niepełnosprawność został przeznaczony do stanu duchownego, zapewne zdobył wykształcenie w szkole katedralnej wrocławskiej, a być może podjął studia uniwersyteckie, na co nie ma jednak dowodów źródłowych. Został prepozytem katedry wrocławskiej, a w 1299 r. wybrano go na patriarchę Akwilei; jego kandydatura nie otrzymała jednak zatwierdzenia papieskiego⁴¹.

Również w XIV i XIV w. spośród książąt dzielnicowych Śląska stosunkowo duża grupa zdobyła wykształcenie uniwersyteckie na różnych europejskich uczelniach. Listę otwiera jeden z Piastów mogących pochwalić się ciekawym życiorysem, książę Władysław Opolczyk (ok. 1330–1401), najstarszy z synów Bernarda świdnickiego. Wiadomo, że zdobył on wykształcenie, być może uniwersyteckie, możliwe, że w fundowanym w 1348 r. Uniwersytecie Praskim. Pewne jest, że przebywał na dworze cesarskim Karola IV w Pradze, wiadomo też, że spędził kilka lat w klasztorze paulinów w Nosztre, znanym jako znakomity ośrodek kształcenia. Od 1359 r. przebywał na stałe w Budzie, gdzie sprawował godność wojewody królestwa węgierskiego (*comes palatinus Regni Hungariae*) i żupana Bratysławy. W 1372 r. objął godność namiestnika Rusi Czerwonej z ramienia króla Ludwika węgierskiego, natomiast w 1378 r., po wyjeździe z Polski królowej Elżbiety Łokietkówny, został wielkorządcą Królestwa Polskiego (wciąż w służbie króla Ludwika węgierskiego)⁴². Warto dodać, że Opolczyk w 1382 r. ufundował klasztor paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie⁴³. Bratanek Władysława Opolczyka, Jan Kropidło (ok. 1360–1421), najstarszy syn Bolka III opolskiego

³⁹ K. Ratajczak, *O okolicznościach odnalezienia zwłok księcia Henryka II Pobożnego na Dobrym Polu pod Legnicą (Walstadt)*, [w] *Kim jesteś człowieku? Funeralia Lednickie – Spotkanie 13*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Poznań 2011, s. 205–213.

⁴⁰ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1, s. 123; T. Jurek, *Konrad I, ks. głogowski*, [w] *Słownik władców polskich*, red. J. Dobosz, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1999, s. 221–222.

⁴¹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 2 *Piastowie świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy i oleśnińscy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975, s. 82; K. Dola, *op. cit.*, s. 184; J. Mandziuk, *op. cit.*, s. 32.

⁴² Szerzej zob. J. Sperka, *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2006; S. Sroka, *Książę Władysław Opolczyk na Węgrzech*, PiT, Kraków 1996. Ostatnio zob. D. Wróbel, *O chronologii rządów namiestniczych Władysława Opolczyka w Polsce*, „Res Historica” 2020, nr 49, s. 161–177.

⁴³ S.A. Sroka, *Kariera Władysława Opolczyka na dworze węgierskim w drugiej połowie XIV wieku*, [w] *Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów. Materiały z sympozjum „Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów” Toruń, 14–15 grudnia 1995 r.*, red. K. Zielińska-Melkowska, UMK, Toruń 1997, s. 265–274; Z. Boras, *Książęta piastowscy Śląska*, Śląsk, Katowice 1974, s. 242–250.

zdobył wykształcenie uniwersyteckie w Bolonii. Piast już w wieku 20 lat otrzymał biskupstwo poznańskie (1382–1384), później zasiadał na stolicach biskupich w Kamieniu (1394–1398), Włocławku (1384–1389), Chełmnie (1398–1402). Jan Kropidło był protektorem nauki, fundował stypendia udającym się na studia zagraniczne, okazał się sprawnym administratorem biskupstwa włocławskiego, którym zarządzał 21 lat (1402–1421)⁴⁴. Śląski książę był także uczestnikiem soboru w Konstancji. W Padwie odbył studia Bolesław toszecki (1278–1328), syn Kazimierza bytomskiego i Heleny. Co ważne, piastował on funkcję rektora ultramontów⁴⁵. W 1321 r. został wybrany na arcybiskupa Ostrzyhomia na Węgrzech, co potwierdził papież Jan XXII⁴⁶. Jako arcybiskup tytułował się księciem toszeckim, a na jego pieczęci był wyrażony orzeł piastowski. Warto na marginesie wspomnieć, że jego brat Mieszko (zm. 1344 r.) wychował się na dworze swojej siostry Marii w Budzie, został członkiem zakonu joannitów, a w 1328 r. został biskupem Nitry, natomiast w 1334 r. objął biskupstwo Veszprem⁴⁷. W jego przypadku nie mamy jednak informacji o podjęciu studiów. Z kolei Waclaw (1348–1419), późniejszy biskup lubuski i wrocławski, studiował we francuskim Montpellier⁴⁸. Jako biskup interesował się prawodawstwem diecezjalnym – w latach 1401, 1406 i 1410 odprawił synody diecezjalne⁴⁹. Studia prawnicze w Bolonii, zwieńczone otrzymaniem magisterium, odbył książę oleśnicki Konrad IV zwany Starym (1385–1446). Nabył tam także umiejętności literackich, pisał bowiem poezje, pieśni kościelne, ale i bardziej frywolne piosenki. Za wstawiennictwem króla rzymskiego Zygmunta Luksemburczyka, w 1417 r. został biskupem wrocławskim, a od 1422 r. dzierżył także namiestnictwo na Śląsku z zadaniem obrony przed husytami. Prawnicze wykształcenie księcia-biskupa zaowocowało w 1446 r. wydaniem kodyfikacji prawa kościelnego diecezji wrocławskiej⁵⁰. W tym samym mniej więcej czasie studiował inny książę dzielnicowy Śląska – w czeskiej Pradze, prawdopodobnie w latach 1409–1411 wykształcenie uniwersyteckie zdobył książę opolski Bolko V, wspominany w źródłach jako bakałarz⁵¹.

⁴⁴ Z. Boras, *op. cit.*, s. 268–284; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 3 *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1977, s. 97; K. Dola, *op. cit.*, s. 22–23; J. Mandziuk, *op. cit.*, s. 36.

⁴⁵ K. Dola, *op. cit.*, s. 184.

⁴⁶ S.A. Sroka, *Bolesław – arcybiskup ostrzyhomski (1321–1328)*, „Nasza Przeszłość” 1993, t. 79, s. 121–147; J. Mandziuk, *op. cit.*, s. 33.

⁴⁷ J. Mandziuk, *op. cit.*, s. 34.

⁴⁸ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1, s. 187.

⁴⁹ K. Dola, *op. cit.*, s. 17–19; J. Mandziuk, *op. cit.*, s. 36.

⁵⁰ K. Dola, *op. cit.*, s. 20–21. Tekst statutów *Statuta sinodalia episcopi Conradi anno 1446 promulgata*, wyd. J. Sawicki, Concilia Poloniae, t. 10, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1963.

⁵¹ M. Woźny, *Problem studiów praskich księcia opolskiego Bolka V*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2015, t. 11, s. 36–44.

Jeszcze w XVI i XVII w. możemy napotkać Piastów, którzy podjęli studia uniwersyteckie. Książę cieszyński Fryderyk (ok. 1480–1507), syn Kazimierza II cieszyńskiego, studiował w Wiedniu i Bolonii. W 1503 r. został rektorem Uniwersytetu w Wiedniu. Młody książę, będący od 1501 r. koadiutorem biskupstwa wrocławskiego, zmarł w czerwcu 1507 r. podczas podróży akademickiej z Bolonii do Sieny⁵². Jeden z ostatnich Piastów, Jan Chrystian (1618–1672), wychowywał się wraz z Bogusławem Radziwiłłem w Kiejdanach, gdzie nauczył się języka polskiego, a studia uniwersyteckie odbył w Frankfurcie nad Odrą⁵³. Jego syn, Jerzy Wilhelm (1660–1675), zdobył wykształcenie pod kierunkiem marszałka dworu Augusta Fryderyka Bohne i lekarza Henryka Martiniego. Wzorem ojca studiował we Frankfurcie, mówił w języku polskim, włoskim, hiszpańskim, francuskim, oczywiście znał także łacinę⁵⁴. Niestety, ostatni z Piastów zmarł przedwcześnie w wieku 15 lat, gdy podczas polowania nabawił się przeziębienia i zapalenia płuc⁵⁵. W przypadku ostatnich Piastów motywem podjęcia studiów uniwersyteckich była chęć zdobycia wykształcenia godnego europejskiej arystokracji, a nie planowana kariera kościelna.

Warto na koniec wspomnieć o księciu mazowieckim Aleksandrze (1394/1395–1444), synu Siemowita IV, i jego relacjach z Akademią Krakowską⁵⁶. Jako dziecko został on przeznaczony do stanu duchownego i z tego względu otrzymał stosowne wykształcenie. Był Piastem, który sprawował godność rektora Akademii, jednakże nie legitymował się żadnym stopniem naukowym, a o jego wyborze zdecydowała wola króla Władysława Jagiełły⁵⁷. Mowę na jego cześć wygłosił Jakub Zborowski, a książę został wpisany na uniwersytet w 1417 r. Co prawda nie przystąpił do egzaminów i nie miał tytułu bakałarza, aczkolwiek przejawiał zainteresowanie sprawami nauki i edukacji. W 1422 r., mimo braku rzeczonego tytułu naukowego, został rektorem Akademii, a pełnił tę funkcję zgodnie z ówczesnym obyczajem – przez dwa semestry. Decyzja króla była racjonalna, jako że do kompetencji rektora należało reprezentowanie uniwersytetu wobec króla, baronów i duchownych – w tej roli piastowski książę

⁵² K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 3, s. 192; Z. Boras, *op. cit.*, s. 341.

⁵³ Biografia księcia zob. A. Kiszka, *Jan Chrystian, ewangelicki książę piastowski*, Zwiastun, Warszawa 1981.

⁵⁴ Z. Boras, *op. cit.*, s. 414.

⁵⁵ W podobnych okolicznościach zmarł w 1370 r. Kazimierz Wielki. Na marginesie można dodać, że ostatnim Piastem (lecz zrodzonym z nieprawego łoża) był baron Hohenstein Ferdynand, zmarły w 1706 r.

⁵⁶ J. Grabowski, *op. cit.*, s. 206 i n.

⁵⁷ M. Kowalczyk, *Krakowskie mowy uniwersyteckie z pierwszej połowy XV w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1970, s. 39.

zę odnajdował się znakomicie. W 1424 r. otrzymał nominację na biskupstwo trydenckie, a na tronie biskupim zasiadał do 1444 r.⁵⁸

Zakończenie

Wzorzec osobowy dobrego władcy propagowany był zarówno w literaturze (tak świeckiej – *gestae* czy „zwierciadła” władców, jak i tej, która wychodziła spod piór ludzi Kościoła), jak w praktyce wychowawczej. O ile we wczesnym średniowieczu wizerunek dobrego władcy kształtowany był przede wszystkim przez pryzmat umiejętności rycerskich i znajomości prawa zwyczajowego, o tyle poczynając od przełomu XII i XIII w., wraz z rozwojem pragmatycznej piśmiennosci i rozkwitem życia intelektualnego, którego centrum stały się uniwersytety, zmienił się wzorzec osobowy króla – księcia. Miał być on osobą możliwie wykształconą, a przynajmniej znającą łaćnę w mowie i piśmie. Zmiana ta przyniosła w przypadku Piastów nowy kierunek i nowy cel podróży zagranicznych. Coraz większym zainteresowaniem cieszyły się wyjazdy na studia uniwersyteckie. Dotyczyły one raczej głównie tych książąt, którzy poświęcić się mieli karierze kościelnej. Nie zawsze pobyty na uniwersytetach kończyły się zdobyciem tytułów naukowych, niemniej kultura uniwersytecka przyczyniła się do poszerzenia horyzontów intelektualnych wśród dzielnicowych książąt piastowskich. Zmiana ta dokonała się w pierwszej połowie XIII w. W tym okresie żyło na Śląsku jednocześnie dwóch książąt legitymujących się uniwersyteckim wykształceniem, a mianowicie Konrad Głogowski i Władysław, późniejszy arcybiskup Salzburga – obaj byli synami Henryka II Pobożnego. Zauważyć trzeba, że początkowo studia podejmowali wyłącznie książęta przeznaczeni do stanu duchownego, a większość Piastów, którzy byli absolwentami uniwersytetów europejskich dochodziła do wysokich godności kościelnych, bądź też lawirowała między światem Kościoła a sprawowaniem władzy świeckiej. W przypadku kilku Piastów doszło zresztą do odejścia ze stanu duchownego. W późnym średniowieczu młodzi książęta, bez względu na to, czy byli następcami tronu, czy też przeznaczeni byli do kariery duchownej, podejmowali studia uniwersyteckie, coraz częściej zdobywając też tytuły naukowe.

---

⁵⁸ J. Woś, *Aleksander Mazowiecki – biskup trydencki (1423–1444)*, „Saeculum Christianum” 1999, t. 6, nr 2, s. 17–30. Dodać można, że w 1440 r. Aleksander otrzymał od antypapieża Feliksa V kapelusz kardynalski, a w 1443 r. został soborowym legatem w Polsce, na Węgrzech i w Czechach. Mazowiecki książę przyczynił się także do przeniesienia na grunt polski wzorców kultury włoskiego renesansu. J. Grabowski, *op. cit.*, s. 209.

Bibliografia

Źródła

- Anonim tzw. Gall, *Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Malcezyński, MPH SN, t. 2, PAU, Kraków 1952.
- Codex diplomaticus Silesiae. Regesten zur Schlesischen gestlichte*, t. 7/2 *Bis zum Jahre 1280*, C. Grünhagen, Breslau 1875.
- Collectio canonum in V libris (lib. I–III)*, cura et studio M. Fornasari, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, t. 6, Brepols, Turnhout 1970.
- Gall Anonim, *Kronika polska*, oprac. R. Grodecki, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
- John of Salisbury, *Policratus*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Kodeks Matyldy. Księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi*, oprac. B. Kürbis, Monumenta Sacra Polonorum, t. 1, PAU, Kraków 2000.
- Kronika książąt polskich*, oprac. Z. Węclewski, MPH, t. 3, PWN, Warszawa 1961.
- Kronika wielkopolska*, tłum. K. Abgarowicz, PWN, Warszawa 1965.
- Księga Henrykowska*, tłum. R. Grodecki, Instytut Zachodni, Poznań–Wrocław 1949.
- List Matyldy do Mieszka II*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 1, nakład własny, Lwów 1884.
- Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, MPH SN, t. 5, Kraków 1978.
- Rocznik mazowiecki*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 3, Akademia Umiejętności, Lwów 1878.
- Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 3, Akademia Umiejętności, Lwów 1878.
- Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, MPH SN, t. 12, PAU, Kraków 1996.
- Statuta sinodalia episcopi Conradi anno 1446 promulgata*, wyd. J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 10, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1963.

Opracowania

- J. Banaszkiewicz, „Podanie bohaterskie” o Mieszku I zanotowane w *Kronice Galla Anonima* (I, 4), [w] *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. T. Jasiński, T. Jurek, J.M. Piskorski, Wydawnictwo PTPN, Poznań 1997, s. 35–45.
- J. Banaszkiewicz, *Młodzieńcze gesta Bolesława Krzywoustego, czyli jak zostaje się prawdziwym rycerzem i władcą*, [w] *Theatrum ceremoniale na dworze książąt i królów polskich*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 1999, s. 11–29.

- J. Banaszekiewicz, *Takie sobie średniowieczne bajeczki*, Avalon, Kraków 2013.
- J. Bieniak, „Litterati” świeccy w procesie warszawskim z 1339 roku, [w] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, PWN, Warszawa 1976, s. 97–106.
- B. Bolz, *Księga obrzędów dla króla Mieszka II (około 1025)*. Düsseldorf, *Universitätsbibliothek, C.91*, „Studia Źródłoznawcze” 1983, t. 28, s. 163–172.
- Z. Boras, *Książęta piastowscy Śląska*, Śląsk, Katowice 1974.
- B.W. Brzustowicz, *Realia kultury rycersko-dworskiej w Kronice Mistrza Wincentego*, [w] *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, red. A. Dąbrówka, W. Wojtowicz, Instytut Badań Literackich PAN, Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”, Warszawa 2009, s. 384–403.
- J. Burchardt, *Relacje między księciem Włodzisławem a Witelonem*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2006, t. 15–16, s. 159–167.
- D. de la Croix, M. Vitale, *Scholars and literati at the University of Padua (1222–1800)*, „Repertorium Eruditorum Totius Europae” 2021, t. 33, nr 3, s. 33–42.
- K. Dola, *Piastowie śląscy na europejskich stolicach biskupich*, [w] *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*, red. A. Barciak, Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris – Instytut Górnośląski, Katowice 2007.
- J. Dowiat, *Kształcenie umysłowe synów książęcych i możnowładczych w Polsce i niektórych krajach sąsiednich w X–XII w.*, [w] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, red. idem, PWN, Warszawa 1972, s. 79–90.
- K. Drózdź, *Kazimierz Odnowiciel. Polska w okresie upadku i odbudowy*, Templum, Wodzisław Śląski 2009.
- K. Drózdź, *O wykształceniu i rzekomym mnichostwie Kazimierza Odnowiciela*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 1999, t. 1, s. 64–74.
- W. Fałkowski, *Wielki Król. Ideologiczne podstawy władzy Karola Wielkiego*, Fundacja Centrum Badań Historycznych, Warszawa 2011.
- M. Głosek, *Wizerunek księcia brzeskiego w uroczystym stroju rycerskim z Herbarza Złotego Runa*, „Studia Źródłoznawcze” 1983, t. 28.
- J. Grabowski, *Poczet książąt i książęcych mazowieckich*, Avalon, Kraków 2019.
- K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1 *Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1973.
- K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 2 *Piastowie świdniccy, ziebiccy, głogowscy, żagańscy i oleśnicy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975.
- K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 3 *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1977.
- A. Jureczko, *Henryk III Biały książę wrocławski (1247–1266)*, Avalon, Kraków 2007.
- T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Wydawnictwo PTPN, Poznań 1993.

- T. Jurek, *Konrad I, ks. głogowski*, [w] *Słownik władców polskich*, red. J. Dobosz, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1999.
- A. Kiszka, *Jan Chrystian, ewangelicki książę piastowski*, Zwiastun, Warszawa 1981.
- M. Kowalczyk, *Krakowskie mowy uniwersyteckie z pierwszej połowy XV w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- A. Krawiec, *Król bez korony. Władysław I Herman, książę polski*, PWN, Warszawa 2014.
- J. Krzyżaniakowa, *Ostatni Piastowie wielkopolscy – próba oceny*, [w] *Przemysłowicie wielkopolscy. Od księcia dzielnicowego do króla Polski*, red. H. Kóčka-Krenz, Wydawnictwo Miejskie, Poznań 2008.
- K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, Universitas, Kraków 2010.
- J. Mandziuk, *Biskupi pochodzący ze Śląska*, „Saeculum Christianum” 2008, t. 15, nr 1, s. 29–55.
- J. Mularczyk, *Władysław książę Śląska, arcybiskup Salzburga (1237–1270)*, „Śląski Labirynt Krajoznawczy” 1994, z. 6, s. 27–39.
- N. Orme, *Lay literacy in England (1100–1300)*, [w] *England and Germany in the High Middle Ages: In Honour of Karl J. Leyser*, ed. A. Haverkamp, H. Vollrath, Oxford University Press, Oxford 1996.
- K. Ozóg, *Król w refleksji uczonych polskich XV wieku*, [w] *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Societas Vistulana, Kraków 2006.
- E. Potkowski, *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1984.
- M. Przybył, *Władysław Laskonogi, książę wielkopolski (1202–1231)*, Wydawnictwo WBP, Poznań 1998.
- H. Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, vol. 2, part 1 *Italy, Spain, France, Germany, Scotland*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- K. Ratajczak, *Edukacja kobiet w kręgu dynastii piastowskiej w średniowieczu*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005.
- K. Ratajczak, *Między Wschodem a Zachodem – kontakty kulturalne dynastii piastowskiej*, [w] *Tradycja łacińska i bizantyjska wobec idei jedności europejskiej*, red. A.W. Mikołajczak, M. Walczak–Mikołajczykowa, Collegium Europaeum Gnesnense, Gniezno 2003, s. 62–85.
- K. Ratajczak, *O okolicznościach odnalezienia zwłok księcia Henryka II Pobożnego na Dobrym Polu pod Legnicą (Walstadt)*, [w] *Kim jesteś człowieku? Funeralia Lednickie – Spotkanie 13*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Poznań 2011.
- S. Rosik, *Bolesław Krzywousty*, Chronicon, Wrocław 2013.
- M. Rukat, *Siemowit I Mazowiecki. Książę trudnego pogranicza (ok. 1215–23 czerwca 1262)*, Avalon, Kraków 2018.

- T. Sadowski, *Poczet książąt Wrocławia*, Rzeka, Wrocław 1999.
- J. Sperka, *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2006.
- S. Sroka, *Książę Władysław Opolczyk na Węgrzech*, PiT, Kraków 1996.
- S.A. Sroka, *Bolesław – arcybiskup ostrzyhomski (1321–1328)*, „Nasza Przyszłość” 1993, t. 79.
- S.A. Sroka, *Kariera Władysława Opolczyka na dworze węgierskim w drugiej połowie XIV wieku*, [w] *Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów. Materiały z sympozjum „Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów” Toruń, 14–15 grudnia 1995 r.*, red. K. Zielińska-Melkowska, UMK, Toruń 1997.
- I. Stembrowicz, *Podanie o Kazimierzu Mnichu w polskim dziejopisarstwie do końca XIV w.*, [w] *Symboliczne i realne podstawy społecznej w średniowieczu*, red. S. Gawlas, P. Żmudzki, Wydawnictwa UW, Warszawa 2017, s. 220–282.
- B. Śliwiński, *Bezprym, pierworodny syn pierwszego króla Polski (986–zima/wiosna 1032)*, Avalon, Kraków 2014.
- P. Urbańczyk, *Bolesław Chrobry – lew ryczący*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2017.
- Witelo – matematyk, fizyk, filozof*, red. J. Trznadlewski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979.
- J. Woś, *Aleksander Mazowiecki – biskup trydencki (1423–1444)*, „Saeculum Christianum” 1999, t. 6, nr 2, s. 17–30.
- M. Woźny, *Problem studiów praskich księcia opolskiego Bolka V*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2015, t. 11, s. 36–44.
- D. Wróbel, *O chronologii rządów namiestniczych Władysława Opolczyka w Polsce*, „Res Historica” 2020, t. 49, s. 161–177.
- Z. Zielonka, *Henryk Prawy*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2015.
- B. Zientara, *Bolesław Wysoki. Tutacz, repatriant, malkontent*, Avalon, Kraków 2008.